

RIJEKA, Koblerov trg

RIJEKA, Gradski toranj

istarsko-vinodolske pavlinske provincije. Prvo mu je djelo drveni oltar Ivana Krstitelja iz bivše crkve Sv. Nikole u Senju, od 1790. u župnoj crkvi u Puntu na Krku. U senjskoj je katedrali njegova *Pietà* i dva stojeća anđela (1754). Najviše je njegovih radova očuvano u samostanskoj crkvi u Sv. Petru u Šumi; tu je R. s radionicom izradio cjelokupnu drvorezbarsku i kiparsku opremu crkve: oltare (glavni 1755, oltar Ružarice 1759, oltar Sv. Križa 1763, oltar Nevine dječice 1766, oltar Pavla Pustinjaka 1772), propovjedaonicu i kućište orgulja. Njegov su rad i kameni kipovi na pročelju crkve. Posljednje je Riedlovo djelo veliki oltar u bivšoj pavlinskoj crkvi Uznesenja Marijina u Crikvenici; uz god. 1776. na oltaru su zabilježena imena kipara P. Riedla, stolara Franje Schmelza i Filipa Vidrića te slikara i pozlatara Luke Hausera. — R. je kipar velike zanatske vještine; u primorske je krajeve donio zakasnele oblike alpskoga baroka.

LIT.: D. Baričević, Paulus Riedl, pavlinski kipar u Istri i Hrvatskom primorju, Peristil, 1973—74, 16—17. — Horvat—Matejčić—Prijatelj, Barok. — D. Baričević, Kiparstvo u pavlinskim crkvama u doba baroka, u knjizi: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244—1786, Zagreb 1989. R.

RIJEČKI SALON, pregledna izložba suvremenoga slikarstva i kiparstva bivše Jugoslavije. Saloni su se održavali bijenalo u Modernoj galeriji u Rijeci 1954—63, osim 1958. Najvažniji je bio Salon '54 na kojemu su prvi put u zemlji (na grupnoj izložbi) izlagana djela apstraktna umjetnosti. To je ujedno prva veća poslijeratna izložba na kojoj su selektori povjesničari umjetnosti (Katarina Ambrozić, D. Bašičević, R. Putar, F. Šijanec, B. Vižintin). Na Salonu '56 sudjelovalo je 28 umjetnika iz Pariza. Saloni su nastali kao izraz potreban za uspostavljanje kontinuiteta između predratnih i poslijeratnih tokova suvremene umjetnosti u Jugoslaviji.

LIT.: B. Valušek, Salon '54 u Rijeci, ŽU, 1983, 36. — Moderna galerija Rijeka (voditelj), Rijeka 1992. B. Val.

RIJEKA, grad na S Jadranu. Najstarija naselja, ilir. gradine, nalaze se na uzvisinama oko Riječkoga zaljeva (Veli vrh, Vela straža, Trsatski brijeg, Sv. Križ i Solin). Rim. nalazi potvrđuju da se na mjestu današnje Rijeke nalazila ant. *Tarsatica*, od IV. st. ključna točka obrambenoga sustava tzv. liburnijskoga limesa (ostaci zida, koji se uz manje prekidne protezao do Gorskoga kotara, konzervirani su na brijegu Goljak—Kalvarija, a na Katarini dosežu visinu do 2 m). Rim. je supstrukcija otkrivena u temeljima gradskih zidina, a rim. arhitektura i kupalište s hipokaustom istraženi su u Užarskoj ulici. Očuvana stara vrata bila su ulaz u zgradu pretorija limeske utvrde (IV. st.). Uz rim. cestu koja je spajala Tergeste sa Seniom otkrivena je nekropola iz I—II. st. — U VI. st. Tarsatica pada pod vlast Bizanta, no od VII. st. stanovništvo se brzo pohrvaćuje; naziv se očuvao u imenu obližnjega → Trsata. Srednjovj. naselje, po crkvi Sv. Vida nazvano *Reka Sv. Vida* ili *Sv. Vid na Rječini*, nastaje unutar preostalih ant. zidina. Grad postaje središte arhidakonata i kaptola, a gospodari kvarnerske gospoštije,

Devinci i poslije njih Walseeovci, na najvišoj točki u gradu imaju svoj kaštel. Hugo Devinski dao je sagraditi augustinski samostan s crkvom Sv. Jeronima (1315—1408). U poslije barokiziranom kompleksu očuvane kapele Sv. Trojstva i Bezgrešnoga začeca (fragmenti gotičkih fresaka) te svetište crkve imaju osobine alpske gotike. Raspelo u crkvi Sv. Vida i Pietà u Pomorskom i povijesnom muzeju vrijedne su gotičke umjetnine uvezene iz alpskoga likovnog kruga. Mediteranske oblike donosi u Rijeku majstor Juraj iz Zadra, koji dograđuje svetište crkve Uznesenja Marijina i gradi ložu za zvona s gotičkim biforama na zvoniku (1445). Ruža na pročelju crkve (1516) primjer je gotičko-renesansnoga mješovitoga stila.

Razvitkom grada od drugoga desetljeća XVII. st., sagrađeni su vrijedni spomenici, uglavnom u baroknome stilu. Furlanski majstor F. Olivieri 1638. gradi isusovačku crkvu Sv. Vida kružnoga tlocrta, prema uzoru na crkvu Santa Maria della Salute u Veneciji; prvotni projekt preinačuju B. i G. Martinuzzi dodavanjem galerije 1725. Krajem XVII. i poč. XVIII. st. barokizira se unutrašnjost crkve Uznesenja Marijina. Gotička augustinska crkva Sv. Jeronima obnavlja se 1768; njezino pročelje skladno određuje trg pred njom. Pravosl. crkvu Sv. Nikole na Pregradu gradi 1790. riječki arhitekt I. Hencke u rokoko stilu. Baroknu obnovu sakralnih zdanja prati i promjena crkv. namještaja. Mramorne oltare s kipovima rade furlanski majstori koji donose oblike rim. i venec. baroka. Gorički majstori Paccassi rade oltare za crkvu Sv. Vida, a Lazzarini također za Sv. Vid i crkvu Uznesenja Marijina. F. Mislej iz Ljubljane izrađuje glavni oltar, a padovanski kipar J. Contiero kipove (poslije 1726) u istoj crkvi. U Rijeci se udomaćuje kipar A. Michelazzi iz Gradiške na Soči (propovjedaonica i oltar Sv. Josipa iz 1731. u crkvi Sv. Vida, gl. oltar u crkvi Sv. Jeronima). Uz uvezene slike za oltare nazočna su i djela domaćih slikara I. F. Gladića (»Predaja ključeva« iz 1640. u crkvi Uznesenja Marijina) i I. K. Cosminija (zabilježen kao Zvane Kuzmin pitur) čija se slika »Pokloni pastira« nalazi u klaustru augustinskoga samostana. Dvije pale — Sv. Filip Neri (1750) i Sv. Antun, slikara V. Metzingera, koji je ostvario ciklus franjevačkih sve-taca u samostanu na Trsatu, nalaze se u crkvi Uznesenja Marijina. — Od javnih se građevina ističu novi lazaret na Mandraču koji je dao sagraditi car Karlo VI. 1722 (projektant A. F. de Verneda). — Grad se naglo širi nakon potresa 1750. Po urbanističkome planu A. Gnamba uređuje se »riječki trokut« — prostor između ušća Rječine i današnjega Togliattijeva trga, uređuje se obalna prometnica od Mlake do Trga na Rječini. Arhitektura na reguliranome arealu Novoga grada (Civitas nova) ima obilježja jozefinskoga baroknoga klasicizma (ističe se palača Rafinerije šećera iz 1758—86. s vrijednom unutrašnjom dekoracijom). Na potezu srušenoga gradskog zida A. Gnamb te A. F. de Verneda, I. Candido i I. Hencke daju Korzu izgled srednjoeur. ulice. Pred gradom se nasipavanjem stvara plato i gradi luka, tako da se pročelje grada mjesto prema Mrtvom kanalu premješta prema

moru. Arhitektura 1815–50. ima obilježja bidermajera, no mnogobrojne jednostavnije zgrade tek slijede elemente stila. Arhitekt A. Desepi gradi 1848. Casinò patriottico (danas RTV Rijeka); Josef Storm projektira klasicističko pročelje crkve Uznesenja Marijina a Luigi Nicolò d' Emilys oko 1850. monumentalno groblje u Dolini na Kozali. U neogotičkome su stilu sagrađene Vojno-pomorska akademija (1852, Vincenz Paradowski von Corab), gradska vojarna i dječji vrtić (Adam Olf).

R. se ubrzano razvija u razdoblju 1872–1900. Podižu se monumentalne građevine, izgrađuju gradske četvrti na Dolcu i Brajdi; izgradnjom palače Adrija (Jadran) zatvara se Togliattijev trg. Poznati budimpeštanski arhitekti grade javne građevine: Veliku gimnaziju (Viktor Crigler), Trgovačku akademiju (Ignaz Alpar), Nautičku akademiju (Samuel Petz), Željezničku stanicu (1891, F. Pfaff), Guvernerovu palaču (Alajos Hauszmann). Rekonstrukcija pročelja Municipija, obnova Gradskoga tornja, uređenje perivoja na Mlaci i zgrada mirovinskoga fonda djelo su Filiberta Bazariga, dok Veliku tržnicu gradi Izidor Vauching. U stilu historicizma gradi Giacomo Zammatio školske zgrade, stambene kuće u ulici Dolac, tržnicu i naselje na Brajdi, palaču Ploech i palaču Filharmonije. Zgradu vrtića »Aldo Colonello« i niz stambenih kuća u Zagradu gradi E. Ambrosini. Historicizmu pripadaju i zgrade hotela »Europe« (Giuseppe Bruni) i »Kontinental« (Mate Glavan); zgradu kazališta i palaču »Modello« projektira 1883. bečki atelje »Helmer i Fellner«. — Elementi secesije pojavljuju se u arhitekturi nakon 1900. s prvim naznakama na Palači pravde (1903, arhitekt Stigler), a stilskom se čistoćom ističu projekti E. Ambrosinija u razdoblju 1902–09 (hotel »Bristol«, naselje Potok i mnogobrojne vile); palače i vile projektira i V. Celigoj, a njegov sin Emilio zajedno s Teodorom Träxlerom projektira kazalište »Fenice« u oblicima koji nagovještavaju protofunkcionalizam. Različite zgrade u duhu secesije realizirali su i Ugo Pagan (vojarna »Ban Jelačić«, stambene zgrade i Trgovinska komora, 1903), C. Pergoli (ubožnica »Braća Branchetta«, 1903; ribarnica, 1912), Pietro Fabro (kino »Garibaldi«, 1911), Arturo Hering (palača Bačić, 1912; južne niše na groblju, 1910), L. Luppis (zgrada Milosrdnoga dječjeg vrtića, 1914; zgrada Zadruga za izgradnju kuća), Bruno Slovcovich (Sanatorij, 1913; dućani srpske pravoslavne općine, 1913; kuća Taggini, 1914; zgrada općine na Korzu u duhu neorenesanse, 1914). Mađarski arhitekti projektiraju palaču državnih željeznica (1911, Sándor Mezly) i Austro-ugarsku banku (1913, Josef Hubert).

Poslije I. svj. r. izgradnja je na Rijeci zamrla. Nakon pripojenja Rijeke Italiji 1924. u arhitekturi se oponašaju tal. pov. stilovi, a nakon 1930. nastupa razdoblje smišljenije urbanističke i arhit. obnove. To je razdoblje arhitektonskoga racionalizma, a elementi modernoga oblikovanja vidljivi su na Kripti i Zavjetnome hramu na Kozali (B. Angheben), zgradi

CRKVA SV. VIDA

Provincije (Yvon Clerc-Clerici i Giulio Duimich); ističu se i projekti E. Peruginija (zgrada uprave Rafinerije, tržnica na Belvederu, radiostanica na Kozali, sportsko igralište i društveni dom na Kantridi). Omladinsko igralište i dom projektirao je avangardni padovanski atelje »Mansutti i Miozzo« 1933; scenografski postavljenu građevinu tzv. Maloga nebodera projektira Raul Puhali iz Trsta (1935), dok Veliki neboder rade tršćanski graditelji U. Nordi i V. Frandoli (1939). Po praškome je uzoru rađeno sklađište »Bate« E. Stipanovicha (1938), a u oblicima zakasneloga historicizma salezijanska crkva veroneškoga arhitekta Enee Ronca (1934). — U Sušaku je moderna arhitektura pod neposrednim utjecajem Zagreba (arhitekti A. Freudenreich, S. Kliska, J. Denzler, J. Pičman, A. Albini, D. Bunetta, K. Ostrogović i dr.).

Nakon razaranja u II. svj. r. jezgra grada se obnavlja od 1949. Izgradnji poslijeratne Rijeke prinosu su dali mnogi arhitekti, prije svega I. Emili promišljenim interpolacijama u gradsku jezgru (rekonstrukcija kuća u Užarskoj ulici, 1959; zgrada Građevno-projektinoga zavoda, 1968; robna kuća »Varteks«, 1975; sklop zgrada »Jadroagenta«). Istu ideju slijedi T. Pilepić (zgrada policije) a uspješno se u staru strukturu uklapaju projekti Ade Felice-Rošić, M. Smokvine i K. Miculinića, V. Kosanovića, K. Vodanovića, A. Čičin-Šaina, N. i Vjere Kučan te V. Grubešića. Istaknuto

SECESIJSKO PROČELJE ZGRADE NA KORZU 13, djelo E. Ambrosinija

UNUTRAŠNOST PALAČE RAFINERIJE ŠEČERA

mjesto zauzimaju ostvarenja K. Ostrogovića (palača Riječke banke, 1966) i N. Šegvića (Muzej narodne revolucije, 1976). U novim gradskim četvrtima izdvajaju se realizacije D. Turata i N. Kučana.

U slikarstvu XIX. st. uz putujuće slikare koji rade u duhu bečkoga bidermajera ili venec. romantizma, djeluju i riječki slikari F. Kolombo, A. Angelovich, F. Pauer i R. Leard, iz Venecije dolazi slikar G. Fumi. Vodeća ličnost sred. XIX. st. je I. Simonetti, portretist i kopist starih majstora. Na gradskome groblju Kozali ostavio je vrijedna djela I. Rendić. — Poč. XX. st. aktivni su slikari Giulio Lehman i J. Maretti-Zajc, koji nakon povratka iz Venecije 1904. radi pejzaže, portrete i vedute grada. U organizaciji Riječkoga umjetničkoga kluba priređuju se od 1915. umjetničke izložbe. Mnogi su Riječani završili Likovnu akademiju u Budimpešti i odatle donijeli u Rijeku moderne težnje (Enrico Fonda, Mario Haynal); avangardna strujanja slijede u razdoblju 1924–45. i L. Gauss, Anna Antoniazzo, R. Venucci, Marija Arnold i M. Raichich. Među kiparima se afirmiraju Ugo Terzoli, Eduardo Travesi, a na Sušaku V. Matković. Poslije 1945. u Rijeci djeluju slikari Božena Vilhar, J. Smokvina, A. Žunić, V. Udatni, L. Šošterić i dr.

Najstarija muzejska ustanova u Rijeci je *Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja* (osn. 1876); prikazuje povijest pomorstva i kulture Rijeke, ima zbirku oružja, umj. obrta (namještaj XVII–XVIII. st.), slika i grafika (XVII–XX. st.) te etnograf. i arheol. zbirku; dio su muzejskoga prostora i ambijentalno uređene prostorije nekadašnje Guvernerove palače. — *Moderna galerija* (osn. 1949) posjeduje djela riječkih umjetnika XIX. st. te stranih autora XX. st.; Galerija kontinuirano priređuje »Međunarodnu izložbu originalnog crteža« (od 1968) i »Biennale mladih« (od 1960); samostalne se izložbe održavaju u Izložbenome salonu na Korzu.

LIT.: A. Fest, Fiume nel secolo XV, *Bulletino della Deputazione fiumana di storia patria*, 1913, 3. — S. Gigante, Fiume nel secolo XVI, *ibid.*, 1918, 4. — E. Susmel, Fiume nel medio ero, le origini del comune, Bologna 1935. — V. Ekl, Ranogotičko raspelo u Rijeci, SHP 1963, 8–9. — Rijeka (monografija), Zagreb 1970. — R. Švalba, Obnova središta Rijeke, *Arhitektura*, 1978, 7. — Rijeka (monografija), Rijeka 1980. — Rijeka (monografija), Rijeka—Opatija 1980. — B. Vižintin, Moderna galerija Rijeka (katalog), Beograd 1981. — A. Antoniazzo-Bocchina, Arte e artisti figurativi a Fiume dal 1900 al 1945, Fiume—Rivista, 1981, 1. — Horvat—Matejčić—Priatelj, Barok. — R. Matejčić, Arheološki nalazi u Rijeci

i okolici, Dometi, 1985, 4–5. — *Ista*, Razvoj arhitekture 19. st. u Rijeci, *ibid.* — B. Vižintin, Likovni život Rijeke od 1800–1940, *ibid.*, 1986, 4. — R. Matejčić, Rijeka, Kulturno-povijesni spomenici, Rijeka 1986. — *Ista*, Kako čitati grad, Rijeka 1988. — B. Vižintin, Umjetnička Rijeka XIX. stoljeća, Rijeka 1993. — R. Matejčić, Crkva Svetog Vida, Rijeka 1994. — Arte Miraciosa. Stoljeće fotografije u Rijeci, Rijeka 1995. — Sveti Vid (zbornik), Rijeka 1995. — Moderna arhitektura Rijeke (katalog), Rijeka 1996. Ra. Mat.

RIJEKA DUBROVAČKA, morski zaljev koji se od Gruške luke do izvora Rijeke (Omble) pruža u dužini od 6 km. U pisanim se izvorima pojavljuje i lat. naziv *Umbla* i tal. *Ombra*; hrv. naziv *Rijeka* javlja se od 1169. O naseljenosti toga područja u mlađe kameno doba svjedoče nalazi na više lokaliteta (*Vilina pećina*). U našoj historiografiji ima mišljenja da rijeka Arion koja se spominje u Pseudoskilaksovu »Periplu« označuje Rijeku dubrovačku. Područje Rijeke ubraja se u najstarije dubrovačke posjede zvane *Astareja*. Na obalama Rijeke i okolnim padinama spominju se naselja od XIII. st., a sakralne građevine uz njih i ranije. Tako je, prema kronikama, na juž. obali, u *Sustjepanu* postojala crkva sv. Stjepana građena 1050; u današnju gotičko-renesansnu crkvu uklopljena je manja, romanička crkva, koja se spominje 1160; u crkvi je triptih Franje Matijina iz 1534. Nad *Čajkovićima* je očuvana crkva Sv. Petra iz XVI. st., a na lok. *Arena* crkva Sv. Trifuna iz XV/XVI. st. Crkva Sv. Duha nad *Komolcem* renesansnih je obilježja; ima ugrađene predromaničke fragmente s latiničkim natpisom na hrv. jeziku; u njoj je stajala oltarna slika koju je 1518. naslikao Angelo Bizamano. Na sjev. obali Rijeke posebno je važno selo *Rožat*, gdje se 1123. spominje crkva Sv. Marije (obnovljena nakon potresa 1667) i benediktinski samostan od kojeg su ostali samo fragmenti. Franjevački samostan s crkvom Pohodjenja Bl. Dj. Marije građen je u XV. i u XVI. st., a obnovljen nakon potresa 1667. i 1979. Između Rožata i *Mokošice*, najvećega naselja uz Rijeku, stara su sela *Prijevor* (crkva Sv. Nikole), *Dračvo Selo* i *Obuljeno*. Iznad Mokošice je *Petrovo Selo* s ruševinama srednjovj. crkve Sv. Pankracija.

Nad juž. obalom Rijeke prolazi vodovod koji su 1438. sagradili Onofrio della Cava i Andriuzzo de Bulbito te njime vodu iz Šumeta doveli u Dubrovnik. P. Miličević je imao pravo uporabe izvora u Rijeci; ondje je

RIJEKA DUBROVAČKA, stubište Sorkočevićeva ljetnikovca

